
Az 1917. évi Ottomán Családjogi Törvény újításairól Siska Katalin*

1. Bevezetés

Az iszlám nőknek biztosított jogai, az iszlám államok családjogi szabályai a világon egyre nagyobb érdeklődésre számot tartó témák. A szabályozás kivétel nélkül minden iszlám országban egyetlen jogszabályra vezethető vissza: az 1917. évi Ottomán Családjogi Törvényre (HAK = *Hukuk-iAileKarnamesi*). A HAK volt az első családi jogi törvény az iszlám jogban, mely nemcsak első, hanem a későbbi munkák alapját képező és követendő műnek számított.

Megalkotása során az Ottomán Birodalom minden jogi iskolája (*hanafita, málikita, safiita, hanbalita*)¹kifejtette a jogszabályt illető kritikáját és egyedülállóan a korabeli iszlám jogalkotásban nemcsak a 16. századtól hivatalos hanafita jogiskola nézeteit vették számításba, hanem több jogi irányzat álláspontjainak megfontolása mentén alakították ki a jogszabály végső szövegét.

A családjogi törvény, amely az Oszmán Birodalom utolsó éveiben készült, a legnagyobb és legfontosabb jogi munka az iszlám jogalkotásban, hiszen ez foglalkozott elsőként a nők jogaival. A hiányosságok ellenére a HAK jelentős változásokat hozott a házasságkötés, a válás területén, egyértelműen, világosan fogalmaz és nem egymásnak ellentmondó, sokféleképpen magyarázható szentenciákat tartalmaz. A családjogi törvény felülvizsgálta azt a sok esetet, ahol a nők jogai súlyos csorbát szenvedtek.

A HAK által behozott változások egyáltalán nem tekinthetők kismértékűnek ebben az időben, emellett minden szabályt összhangba hoztak az iszlám joggal is, a módosítások pedig valamennyi jogi iskola véleményén alapultak.

Bár egy évszázad telt el azóta, hogy megjelent, a HAK több mai iszlám ország családjogának alapját képezi, és valószínűleg megtartja státuszát a jövőben is. Jelen tanulmányban a HAK legjelentősebb családjogi reformjait mutatom be, melyek az Ottomán Birodalomban a *Tanzimat* (reform) korszaktól az I. világháborúig bekövetkezett társadalmi változásokat tükrözik, és amely törvény az egyik legfontosabb jogi munkának tekinthető az iszlám női jogok vonatkozásában.²

* Egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék.

¹Jany János: A világ főbb jogrendszerei, Egyetemi jegyzet, PPKE, Piliscsaba, 2011, 53.

² Fontosnak tartom megemlíteni, hogy az iszlám jog magyarázói között az évszázadok során többféle

2. A házassági szabályok rövid áttekintése a HAK előtt

Az iszlám jog adoptálása előtti időkben (Kr. u. 622) a Türk Birodalomban nem volt államilag szabályozva a házasságkötés és a válási eljárás, és az sem, hogy egy férfi hány nőt vehet el. Az iszlám vallásjog (*sharia*) volt az első, amely az iszlám befolyásoltság alá tartozó Közel-keleti térségben először szabályozta ezt a jogterületet.³

A *sharia* megalkotása előtti időben a Közel-keleti térségben a nők a családfő hatalma alá tartoztak és gyakorlatilag nem voltak jogaik. A *sharia*, mint birodalmi vallásjog (Ottomán birodalom)elfogadásával lettek nevesített jogaik, a házasság pedig olyan intézménnyé vált, amelyben tiszteletben tartották a nőket.

A *sharia* a türk házasság természetét is megváltoztatta. Státuszából szerződés lett, mely egy ajánlattétellel kezdődött, annak elfogadásával folytatódott, hozományadással járt, érvényességéhez kellett a nő beleegyezése, az ajánlattétel és annak elfogadása pedig csak két tanú jelenlétében volt érvényes. A *sharia* nem tiltotta meg a poligámia intézményét és a válást sem, nem írt elő semmilyen házasságkötés érvényességéhez szükséges ceremóniális rendet, ehelyett a hangsúlyt a házassági szerződésre tette, amelyet akár szóban, akár írásban meg lehetett kötni. A házassági szerződés mind vallási, mind a világi értelemben ugyanolyan jelentőséggel és következményekkel bírt.⁴

A *shariában* ismert volt a rövid távú együttélésre kötött házassági szerződés (*mut'a*) fogalma is.⁵A *mut'a* gyakorlatilag egy olyan intézmény volt, amelyben a társadalom számára a férfi elfogadottá tette, hogy rövid távú női társaságra lelt, a nő védelmébenpedig ezt egy ideiglenes házasságban (*mut'a*) tette, melynek során a pár a kapcsolatukra egy meghosszabbítható időtartamot szánt, az időkorlát kivételével pedig minden tekintetben egy közös házasági szerződést írtak alá és hozomány átadás is történt.⁶

A nem muszlimmal kötött házasság tekintetében az iszlám jogiskolák körében nem volt egyetértés. A szunnita jog megengedte a nem muszlim (zsidó, vagy keresztény) nő elvételét, a síita jog szerint azonban nem muszlimmal csak ideiglenes házasság (*mut'a*) volt köthető.⁷

A házassági jog az Ottomán Birodalomban a 20. századig gyakorlatilag érintetlen maradt, és bár alkalmazása provinciáról provinciára, szektáról szektára tartalmazott módosításokat, alapvetően a Korán rendelkezéseiből származott.⁸

A Tanzimat (a *sharia* szabályait érintő, késő Ottomán Birodalom idején

irányzat alakult ki, melyek részletes elemzésével jelen tanulmányban nem foglalkozom, pusztán arra térek ki, hogy egy jogintézménynél mely iskolák nézetei váltak elfogadottá.

³ Ahmed Leila: *Women and Gender in Islam*. Yale University Press, 1992, 12. o.

⁴ Ahmed Leila i.m. 12–16. o.

⁵ Korán 4:24; A hivatalos ottomán jogiskola, a hanafita iskola nézetei szerint a *mut'a*, azaz az ideiglenes együttélésre kötött házassági szerződés ellentétes az iszlám joggal.

⁶ Patricia Reott: *Sharia Law. How to Control Women*. Tuxedo Press, 2013, 34-39. o.

⁷ Abdullahi A. An-Na'im (szerk.): *Islamic Family Law in A Changing World: A Global Resource Book*. Zed, 2002, 75-82.o.

⁸ Nuh Ha Mim Keller: *Reliance of the Traveller: A Classic Manual of Islamic Sacred Law*, Amanat. Introduction, 1997, 1-15.o.

véghezvitt liberalizáló reformok korszaka) bekövetkeztével a *sharia* különösen a kontraktuális kötelezettségekre vonatkozó részét európai – elsősorban francia - modell alapján átalakították és 1877-ben életbe léptették az Ottomán Polgári Törvénykönyvet (*Majallah-Ahkamal-Adliyyah*).⁹ Erre a Törvénykönyvre a későbbiekben *Majallaként* utalok.¹⁰ A családjogi rész, bár a *sharia* fő részét képezte, nem került be a *Majallába*. Ennek az volt az oka, hogy a családjogi rendelkezésekszintje kizárólag a hanafita¹¹(a hivatalos, liberálisabb irányzatot képviselő ottomán) jogiskola nézetein alapultak, míg a személyek joga a birodalom minden provinciájában az ott domináns jogiskolák (általában konzervatívok) nézetein alapult, így a személyek joga és a családjogi rendelkezések harmonizációja szinte lehetetlen lett volna.¹²

A családi élet szabályait érintő reformok a *Tanzimat* korszakkal kezdődtek és hivatalosan az 1917. évi Csjt. (HAK = *Hukuk-iAileKararnamesi*) rendelkezéseivel záródtak le. Valójában azonban a jogi szabályozás és reformok tekintetében a házassági törvények és reformok már az 1876-ban ratifikált *Majalla* rendelkezéseivel elkezdődtek.

Azt lehet mondani, hogy amikor a *Majalla* előkészítése folyamatban volt, három különböző vallás egymással párhuzamosan létezett az Ottomán birodalomban. Mivel ezek a vallások évszázados hagyománnyal rendelkeztek a birodalom történetében, egy minden vallásra kiterjedő közös világi szabályozást hatalmas viták előztek meg. A *Majalla* körüli egyeztetések olyan hevesre sikerültek, hogy Ahmed Cevdetpasa posztjáról történő elbocsátásával jártak. Később, amikor a HAK előkészületei zajlottak tulajdonképpen a *Majalla* jóváhagyása során lezáratlan kérdések kerültek megoldásra. A HAK lett a *Majalla* végleges változata és tulajdonképpen hiányosságainak 50 évvel későbbi pótlása.¹³

1917-ben az Ottomán Birodalom vezetői az összeomlás szélén állva megszüntették a hanafita jogiskola jogtudományban betöltött szinte kizárólagosságát és más, a birodalom területén érvényes jogiskolák nézeteit is figyelembe véve alkották meg az Ottomán Családjogi Törvényt, mely meghagyta a lehetőséget arra, hogy a jogi megoldások során a hanafita doktrínáktól eltérve más iskolák nézetei javára is eltérjenek. Az Ottomán birodalom összeomlása után így a családjogi törvény a régi provinciák romjain újjáépült modern iszlám államokban is elterjedt és a huszadik század közepéig hatályban maradt. Igaz nem foglalkozott olyan kérdésekkel, mint a gyermekelhelyezés és gyermektartás, mégis az első olyan törvény volt, mely magába foglalta több iszlám jogiskola véleményét.¹⁴

⁹ Nuh Ha Mim Keller i.m. 27-47.o.

¹⁰ AlMajalla szövege elérhető: <http://legal.pipa.ps/files/server/ENG%20Ottoman%20Majalle%20%28Civil%20Law%29.pdf> A letöltés ideje 2016.05.10.

¹¹ John L. Esposito (szerk.): *The Oxford Dictionary of Islam*, Oxford University Press, 2003,112.o.

¹² Dora Glidewell Nadolski: Ottoman and Secular Civil Law, *International Journal of Middle East Studies*, Cambridge University Press, 8/4. 1997 október, 517-543.o., Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/162566>

¹³ Darina Martykánová: *Matching Sharia and 'Governmentality': Muslim Marriage Legislation in the Late Ottoman Empire*, Pisa, 2008. <http://www.clio.world.net/onlread/6/09.pdf>

¹⁴ Christie S. Warren: *The Hanafi School*, Oxford University, 2013, Introduction.

3. A HAK

A HAK két kötetből és 157 cikkből áll. Az első könyv, a Házasság című 6 szakaszból, 11 fejezetből és 101 cikkből tevődik össze. A második könyv, a Válás című 3 részre, 5 fejezetre és 51 cikkre oszlik.

A HAK rendeletei nem csak a muszlimokra irányulnak. Különböző szakaszok foglalkoznak a keresztényekre és a zsidókra vonatkozó szabályokkal. Évszázadokon keresztül a muszlimok olyan jogrendszerben éltek, melyben a zsidók és a keresztények a saját vallásuk törvényeit megtarthatták. Ez a hagyomány illeszkedett az Ottomán Birodalom heterogén szerkezetéhez.¹⁵

A HAK legnagyobb újítása abban volt, hogy annak ellenére, hogy a családi jogi szabályok vallási csoportokként eltértek, először az ottomán történelemben a világi és vallási jogok kettőssége ezen a területen megszűnt és egységes törvény, valamint egyetlen bíróság váltotta fel a korábbi, mozaikszerű jogrendszert. Mielőtt a HAK életbe lépett a nem-muszlimok saját közösségi (*jamaat*) bíróságait használták, míg a muszlimok ügyeiket a *sharia* bíróságok előtt rendezték. A HAK bevezetésével az ottomán bíróságok egyöntetűen *sharia* bíróságok lettek, mivel a más vallási közösségek bíróságait megszüntették.¹⁶ Ennek az volt a gyakorlati oka, hogy ezek a közösségi bíróságok az állami szabályozáson kívül estek, döntéseik nehezen ellenőrizhetőek voltak, esetenként pedig tisztességtelen és elfogadhatatlan ítéleteket eredményeztek.¹⁷

A HAK megalkotásakor a *sharia* és a gyakorlat harmonizálása során egy sajátos jogalkotási és indoklási módszert használtak. A Korán jellemzően korlátozásokból és tilalmakból áll, kifejezett engedélyeket nem tartalmaz, így engedélyei mások, mint az európai jogrendszereké, ahol a megengedhetőség azt jelenti, hogy a cselekmény szabad és nem korlátozott. Hapedig valamita *sharia* kifejezetten megtiltott, az államfőnek, jogalkotónak nem volt jogában ezzel ellenkező gyakorlat folytatását engedélyezni. De ha a *sharia* valamit nem tiltott meg, vagy nem rendelkezett róla, a jogalkotó megtilthatta, kifejezetten engedélyezhette, vagy a *sharia* mellett egyéb szabályokat írhatott elő. Ez a jog nem volt ellentétes az iszlámmal. Például a *sharia* szerint a házassági szerződést két tanú jelenlétében kell megkötni. Ha a jogalkotó szükségesnek érezte, előírhatta még egy bíró jelenlétét is, ezzel nem járt el az iszlámmal ellentétes módon. Ugyanezt a logikát használták a többnejűség esetében is. A poligámia tekintetében a *sharia* a következőket rendeli: maximum 4 feleséged legyen. Ez nem a többnejűségekre vonatkozó engedély, hanem az erre vonatkozó korlátozás. Ez nem engedélyezi, hogy a férfi annyi nőt vehessen el, amennyit szeretne, így a kormány életbe léptethet olyan jogszabályt, amely illegálissá nyilváníthatja a poligámiát, és az nem lesz ellentétes az iszlám joggal.¹⁸

¹⁵ William Ochsenswald: *Islam in the Ottoman Empire*. Oxford University, 2011, 25.o.

¹⁶ Ilber Ortayli: *Ottoman Family Law and the State in the Nineteenth Century*, 1995.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13506.pdf>, a letöltés ideje: 2016.05.10.

¹⁷ Muttahhari, Allamah Murtaza: *Woman and her Rights*. 1992.

http://www.iranchamber.com/personalities/mmutahhari/works/woman_rights_islam.pdf

¹⁸ Nuh Ha Mim Keller *i.m.* 27-47.o.

3.1. A HAK megalkotásánál irányadó elképzelések. A késő 19. században (*Tanzimat*) az ottomán jogrendszer jelentős reformokon ment keresztül. A reform folyamat a Gülhane-i rendelettel vette kezdetét 1839-ben és egy új modern szakaszt nyitott az Ottomán Birodalom történetében, mely teret engedett a nyugati politikai és társadalmi ideáknak. A haladó reformok (alkotmányosság, jogbiztonság, eljárási garanciák, emberi jogok adoptálása), melyek elsősorban az európai jogrendszer karakterjegyeit tükrözték, komoly hatást gyakoroltak az ottomán jogrendszerre. A kereskedelmi jog, az eljárásjog, büntetőjog és ezeken keresztül a családjog is felülvizsgálatra került. Az európai befolyás növekedésével pedig az örökjog, a házasságkötés és válás, a gyámság és gondnokság szabályai is látványosan európai jegyeket öltöttek.

Amikor a rendelet előkészítése folyamatban volt, a második alkotmányos monarchia (*II. Meshrutiyet*) által elért szólásszabadság miatt valamennyi jogiskolabátran kifejezte a nők helyzetével kapcsolatos véleményét és alapvetően mindenki nyugtalan volt a nők társadalomban betöltött jogait illetően. Egyetértés volt tehát abban, hogy valamit tenni kell ezzel a problémával kapcsolatban.

A nők jogainak evolúciója három irányzat nézetei mentén alakultak ki: az iszlamisták, a nyugatosok és a török nacionalisták.¹⁹

Az iszlamisták²⁰ szerint, a nők helyzete az iszlámban sokkal jobb, mint a nyugati társaiké. Az iszlám olyan jogokat biztosít a nőknek, amelyek nem biztosítottak más jogrendszerekben. Például az iszlám kifejezetten pártolja a nők oktatását. Az oktatás a nők vallási kötelessége csakúgy, mint a férfiaké. Az első neves iszlamistatudós MusaAlKazim(745-799)szerint a nőknek iskolába kell menni csakúgy, mint a férfiaknak. Az oktatás során a nőnek a saját felelőssége megismerésére kell összpontosítani. Ez azt jelenti, hogy egy nő számára meg kell tanítani, hogyan kell felnevelni egy gyereket, vagy hogyan kell elvégezni a háztartási feladatokat. Ezeket meg kell tanulnia, az ezeken túli oktatás pedig csak hasznos lehet a számára. Az iszlám megengedő atekintetben is, hogy a nők részt vegyenek az üzleti életben. Ez azonban nem kötelességük, hiszen a háztartási kiadások fedezetének előállítását a férfi felelőssége.²¹ Az iszlamisták szerint voltak ugyan problémák a nők társadalomban betöltött helyzetét illetően, de ezek a hiányosságok abból fakadnak, hogy az iszlám nőknek biztosított jogai nem voltak kellően kiaknázva²², ezért a probléma létezését elfogadták, de a megoldást az iszlám keretein belül képzelték el.²³

CelalNuri (1881-1938) a HAK meghozatal idején élt neves iszlamológus szerint a nők jogaival kapcsolatos problémákat nem az iszlám okozza, hanem a tudatlanság

¹⁹ Jamal J. AhmadNasir: *The Status of Women under Islamic Law and Modern Islamic Legislation* (Brill's Arab and Islamic Laws). Brill, 2009, 12. o.

²⁰ Shaykh al-Mufid: *The Infallibles: Imam Musa al-Kazim*. <https://www.al-islam.org/articles/infallibles-imam-al-musa-al-kazim-shaykh-al-mufid>

²¹ Sharif al-Qarashi Baqir: *The Life of Imam Musa Bin Ja'far al-Kazim*, 2002. <https://www.dropbox.com/s/b6yu3718ipm8pis/The%20Life%20of%20Imam%20al%20Kathem%20%28as%29.pdf>

²² *The Oxford Dictionary of Islam, Women and Islam* <http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t125/e2510>

²³ Joseph Schacht: *An Introduction to Islamic Law*. Oxford, 1986, 161-169.o.

és a zsarnokság. Az iszlám nem tagadja a nők jogait és nem tiltja a társadalmi szerepvállalást. Éppen ellenkezőleg, a nőknek az iszlám több jogot biztosít, mint a nyugati társadalmakban. Például amíg Európában a nők csak bizonyos körülmények esetén viselhettek hivatalt, addig az iszlám jog szerint ezt korlátozás nélkül megtehették. Sőt az iszlám lehetővé tette, hogy a nők államfők legyenek – de kizárólag egy iszlám államban. Álláspontjuk szerint az iszlám jog biztosít jogokat a nőknek, de a hagyomány megvédi őket ezek konkrét gyakorlásától.²⁴

Ezzel szemben a radikális nyugatosok a nők problémáiért közvetlenül a vallást okolták. A csoport egyik prominens tagja, Abdullah Cevdet (1869-1932) a következő felhívást adta ki: „Nyissuk ki mind a Koránt, mind a nőket!”²⁵ Cevdet szerint a monogámiának kell a főszabálynak lennie.²⁶ A nők számára lehetővé kell tenni, hogy azt a ruhát viseljék, ami tetszik nekik. Az európai törvényeknek megfelelően kell a házasságkötést és a válást lebonyolítani. Véleménye szerint a nők legnagyobb problémái – a fátyol, a válás, az egyenlőtlenség az öröklésben és a többnejűség – mind az iszlámból és az iszlám hagyományból fakadnak. Amíg az emberek ragaszkodnak ehhez, nincs remény a megoldásra.²⁷

A török nacionalisták képviselője, Ziya Gökalp (1876-1924) szerint az iszlám család négy elemből tevődik össze: az arab család, az iszlám család, az iráni-római család, és a török család. A nőellenes hagyományok, melyet az európaiak sokszor az iszlámnak tulajdonítanak, nem igazán az iszlámból erednek, sokkal inkább az iráni-római kultúrára vezethetők vissza.²⁸ A probléma okának Gökalp az államfőnek biztosított jogalkotási hatáskört találja, mely biztosította számára, hogy ahol a szokás ellentétes az iszlámmal, ő a szokást válassza. Példa erre a házasság érvényességéhez szükséges gyám hozzájárulása, mely szabályt nem az iszlám írja elő, hanem a jogalkotó. Gökalp szerint a nőknek egyenlő jogokat kell biztosítani a házasság, a válás, az öröklés, a munkajog, és a politikai jogok tekintetében. A nők helyzete nem fog javulni, csak ha összefognak és együtt lépnek fel. Véleménye szerint, ha az abszolutizmus megszüntethető egy államban, akkor megszüntethető a családban is. Gökalp szerint az alkotmányos monarchia egyik feladata az, hogy a családjogot beillesse a jogrendszerbe és a családjogi viták normál bíróságok előtt tárgyalhatóságát biztosítsa.²⁹

Ha meg kellene határozni, hogy melyik ideológia volt a leginkább domináns a HAK esetében, nem lehetne egyszerű választ adni. Az évszázadok alapvető, családi életre vonatkozó vallási rendelkezéseit a HAK rendelkezései megőrizték. Mint minden jogi területen, az iszlámjog volt a törvény alapja. Eltérően más reformoktól és jogszabályoktól azonban a HAK nem követte kizárólagosan az uralkodó hanafita

²⁴ Reian Lewis – Sara Mills: *Feminist Postcolonial Theory: A Reader*. Routledge, 2003, 263-285. o.

²⁵ Belkiz Akgunduz: *Reforms Concerning Women Rights in the Family Act of 1917 in the Ottoman Empire, 2011*. [http://www.degruyter.com/dg/viewarticle.fullcontentlink:pdfeventlink/\\$002fj\\$002fjriss.2011.2.issue-1\\$002fjriss-2013-0020\\$002fjriss-2013-0020.pdf?t:ac=j\\$002fjriss.2011.2.issue-1\\$002fjriss-2013-0020\\$002fjriss-2013-0020.xml](http://www.degruyter.com/dg/viewarticle.fullcontentlink:pdfeventlink/$002fj$002fjriss.2011.2.issue-1$002fjriss-2013-0020$002fjriss-2013-0020.pdf?t:ac=j$002fjriss.2011.2.issue-1$002fjriss-2013-0020$002fjriss-2013-0020.xml)

²⁶ Elisabeth Özdalga: *Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy*. Routledge, 2005, 117-135. o.

²⁷ Ömer Çaha: *Women and Civil Society in Turkey: Women's Movements in a Muslim Society*, Ashgate, 2013. 72. o.

²⁸ Ziya Gökalp: *The Principles of Turkism*. Brill Leiden, 1968, 34-38. o.

²⁹ Taha Parla: *The Social and Political Thought of Ziya Gökalp: 1876-1924*, Brill, 1985, 62-65. o.

jogiskola rendelkezéseit. Ehelyett a rendelkezések megalkotása során az iszlám adott időszakban dominánskülönböző irányzatainak a szabályait együttesen vették figyelembe.

A fentebb részletezett csoportok HAK-ra gyakorolt hatását vizsgálva azt lehet mondani, hogy a radikális nyugatosok tudtak a legkevésbé befolyást gyakorolni a jogszabályra. ACelalNuri vezette mérsékeltbb nyugatosok a házassági szerződés regisztrációját illetően gyakoroltak hatást a HAK-ra. Hasonló értékelés tehető az iszlamisták esetében is. A radikális iszlamisták nézetei, különösen azon érvek, amelyek egynél több feleségre vonatkoznak, nem igazán érvényesültek a HAK-ban. Hasonló volt a helyzet a török nacionalistákkal is, akik radikális csoportjainak szintén csekély hatása volt a HAK-ra. A legtöbb történész elemzése szerint a török nacionalisták közül a mérsékelt ág, különösen ZiyaGökalp cikkei befolyásolták leginkább a törvényhozást. Ő javasolta a Családjogi Tanács felállítását, mellyel megadta az államnak azt a jogot, hogy beavatkozzon a házassági szerződésekbe. Nem lenne persze igazságos azt mondani, hogy ZiyaGökalp volt az egyedüli befolyást gyakorló.³⁰ Ő említette, és javasolta a családi tanács felállítását, de az nagymértékben hasonlította malikita iskola³¹ hasonló nevű intézményére és a reformok gyakorlatilag a *Tanzimat* korábbi reformjai folytatásának tekinthetők, miközben arra is figyeltek, hogy semmiképpen ne sértsék meg, és ne lépjék át az iszlám jog határait. Megalkotáskor mérsékelték az iszlám jog hatását, de nem támadták és sértették egyetlen csoport nézeteit sem, melynek sajnálatos következménye az lett, hogy az összes érintett csoport kritizálta és támadta a HAK-ot.³²

3.2. A HAK előkészítése és a Bizottság tagjai. Az a tény, hogy a *Majalla* nem tartalmazott családjogi rendelkezéseket és befejezetlen jogi mű maradt vezetett el egy olyan Tanács létrehozásához, amelynek elsődleges célja az volt, hogy kiegészítse a *Majallát*. A bizottság neve: Családi Jogi Tanács lett. A tanács első ülésére 1916. május 22-én került sor. A tanács öttagú volt. Tagjai:

1. Mahmud Eszad Efendi, a tanács elnöke, Isparta szenátora;
2. HafizSevket Efendi, tag, fatwa-vizsgáló
3. MansurizadeSaidBey, tag, Mentese szenátora;
4. MustafaFevzi Efendi, tag, bíró;
5. Ali Bas Hamza Efendi, tag, az Államtanács tagja voltak.

A tanácsnak albizottságai is voltak, melynek a zsidó és keresztény családjogi kérdések megvitatása volt a célja. A HAK-ot úgy készítették elő, hogy az iszlám jog mind a négy iskolájának nézeteit és tanításait vizsgálat alá vették. A zsidó és keresztény házassági és válási szabályokat, azok saját vallási szabályainak átvételével rögzítették, de a vallási vezetők jogait a házassági szerződések megkötésére, felbontására, valamint a házassági problémák megoldására vonatkozóan megszüntették. A keresztényekre és zsidókra vonatkozó szabályokat

³⁰ SükrüHanioglu: *Ataturk: An Intellectual Biography*. Princeton, 2011, 62-65.o.

³¹ Tadhkiratal-Hiffadh: *Bulletin of Affiliation. Al-MadhabSchools of ThoughtStatistic*. 17. kötet, 1998, 4-5.o.

³² Erik Jan Zürcher: *Turkey: A Modern History*. I.B.Tauris, 2004, 33-45.o.

ugyan kifejezetten megemlítették, de a HAK nem rendelkezett külön ilyen nevű fejezettel, vagy címmel. Ez volt tehát a családi élet első olyan hivatalos szabályozása az Ottomán birodalomban, mely a muszlimokra és nem-muszlimokra egyaránt vonatkozott.³³ Nyelvezetéről elmondható, hogy tömör és világos annak érdekében, hogy a lehető legkevesebb értelmezési probléma merüljön fel. Annak ellenére, hogy bizonyos területek szabályai (gyermekelhelyezés, gyerektartás) hiányoztak, a HAK technikailag egy sikeres családjogi törvénynek volt tekinthető.

4. A házasságra vonatkozó jogszabályok általános áttekintése

4.1. Eljegyzés. A HAK egyik nagy változása az eljegyzés első hivatalos, iszlám jogszabályban történt megemlítése volt. A *shariakhitbah* név alatt tartalmazza az eljegyzésre vonatkozó szabályokat. A HAK-ban az első cikkely foglalkozik az eljegyzéssel, mely kérdésben továbbra is a *sharia* maradt irányadó, az iszlám szabályokat gyakorlatilag megismételve.³⁴ A rendelkezés egyértelműen kimondja, hogy az eljegyzés nem egyenértékű a házassági szerződéssel, nem bír kötelező jogi erővel.³⁵

A második cikk a házasságkötés előtt adott olyan ajándékokra és hozományra vonatkozó szabályokat tartalmazza, amelyeket a házasságkötés előtt visszakértek, mert a házasságkötés meghiúsult. A szabályozás értelmében, ha az egyik fél meghal, vagy megváltoztatja a szándékát, a kapott hozományt vissza kell küldenie. Ha az ajándékot még nem használták fel, akkor természetben kell visszaadni, ellenkező esetben az árát kell visszafizetni. Ami a felbontott eljegyzésre vonatkozó jóvátételt illeti, a *sharia* nem tartalmaz erre vonatkozó szabályokat, így a HAK sem említi.³⁶

4.2. Házassági engedély a HAK-ban. A HAK-ban^{37a} házassági szerződésre vonatkozó szabályozást illetően több fontos változás is történt. Az első és legfontosabb változás a korábbi időkhez képest az volt, hogy elsőként az ottomán történelemben a házasság érvényességéhez életkori követelményt vezettek be. A HAK hatálybalépését megelőzően a házasságkötésnek nem volt alsó korhatára. A HAK volt az első, amelyik ebben a kérdésben szabályozást vezetett be. Emellett megváltoztatták a korlátozottan cselekvőképes mentális betegek házassági engedélyeire vonatkozó szabályokat is, melyeket ezután csak képviselő útján

³³ SabaMahmood: *ReligiousDifferencein a SecularAge: A MinorityReport*. Princeton. 2016, 149-181.o.

³⁴ A muszlim házassághoz vezető első lépés, hogy a nősülni szándékozó férfi szülein, illetve közeli rokonain, ismerősein keresztül házassági ajánlatot (*khitba*) tesz a nőnek vagy szüleinek. Ezután már más férfi nem közeledhet a nőhöz, csak akkor, ha az első visszavonja ajánlatát, vagy pedig elutasítják. Elvileg egyes jogi iskolák szerint a nő is kezdeményezhet házasságot, de nem ez az általános gyakorlat. Ha a nő elfogadja az ajánlatot, az eljegyzés időszaka következik. In: Ahmadi bn Naqibal-Misri: *Reliance of the Traveller. A Classic Manual of Islamic Sacred Law*, m.2.12. Amana Publications, New York, 2011. 515.o.

³⁵ Judith Tucker: *Revisiting Reform: Women and the Ottoman Law of Family Rights*, 1917. The Arab Studies Journal 4. kötet 2. szám, 1996, 4-17.o.

³⁶ Tuğrul Ansay-Don Wallace: *Introduction to Turkish Law*. WoltersKluwer, 2011, 120.o.

³⁷ A HAK angol nyelvű szöveg elérhető: <https://scholarblogs.emory.edu/islamic-family-law/>

lehetett megkötni.

A *Majalla* rendelkezései szerint, aki elérte a 15 éves kort házassági szerződést köthetett. A HAK-kal az új életkori szabályokra vonatkozó reformok a következők voltak: ahhoz, hogy a felek megszerezzék a házassági engedélyt a nőknek a 17., a férfiaknak a 18. életévüket be kellett tölteni. Ezzel a változással, a házassági szerződés megkötéséhez szükséges engedélyt és a házassági szerződést megkülönböztették a más típusú szerződésektől. A törvény indoklása szerint a házassági szerződés oly mértékben befolyásolja az azt megkötő felek életét, hogy bizonyos érettségi kor előtt nem köthető meg. A régi rendszer áldozatai leginkább lányok voltak. A lányoknak a házassággal teljes felelősséget kellett vállalni egy olyan életkorban, amikor még játszaniuk kellett volna. Ennek eredményeként, a fizikai és mentális egészségük is sérelmet szenvedhetett.³⁸

A HAK különbséget tett a férfira és a nőre házassági szerződés megkötése során alkalmazandó szabályok tekintetében. Ha egy 17 éves lány akart férjhez menni, a bírónak meg kellett kérdezni, hogy rendelkezik-e a családja beleegyezésével és hozzájárulásával. A férfi esetében erre nem volt szükség.³⁹

Az iszlám jog szerint, ha a szülők úgy vélik, hogy a szerződésben sérül a felek egyenlőségének elve (*kafá'ah*), akkor is kérhetik a házasság megsemmisítését, ha a házasságkötés már megtörtént. A HAK módosítása szerint, melyek már nem a hanafita, hanem a malikita iskola tanításaira alapozottak a szülők panasszal élhettek, de bíróhoz fellebbezni a házassági szerződés mindkét fél által történő elfogadását követően már nem állt módjukban.⁴⁰

Ha egy fiú 18 éves és egy lány 17 éves kora alatt házasodni szeretett volna, bírósághoz kellett fordulniuk engedélykérés miatt, bizonyítandó, hogy elég érettek a házassághoz. Ha a bíró úgy döntött, hogy a kérelmező elég érett, megadta az engedélyt. Lányok esetében a bírósági döntés mellett a szülők engedélyére is szükség volt.⁴¹

A HAK szerint a fiúk 12 és a lányok 9 éves kor alatt semmilyen esetben nem köthettek házasságot. A korkövetelmények eltörlését mind a 4 iszlám iskola támogatta, így a HAK volt az első olyan szabályozás, mely megfelelt a kor követelményeinek. Idézve a Családi Jogi Tanácsot a család igazi feladata az, hogy gyermekeit kitaníttassa, előkészítse őket az életre, és kiházasítsa őket abban a korban, amikor a gyerekek számára már realizálódik a házassággal járó felelősség.⁴²

A HAK bevezette tehát a házassági engedélyt és a házasságkötéshez szükséges alsó korhatárt. Az iszlám jogban a HAK-ot megelőzően ezek nem kerültek szabályozásra.

A HAK egy másik nagy reformja a mentális fogyatékkal élők, azaz a

³⁸ LynnWelchman: *BeyondtheCode. MuslimFamily Law and theShari'a JudiciaryinthePalestinian West Bank*, Brill, 2000, 34-37.o.

³⁹ LesliePeirce: *MoralityTales: Law and GenderintheOttomanCourt of Aintab*. University of California Press, 2003, 23-45.o.

⁴⁰ LesliePeirce: *i.m.* 23-45.o.

⁴¹ Anne SofieRoald: *WomeninIslam. The Western Experience*. Psychology Press, 2001, 12-17.o.

⁴² Amirael-AzharySonbol (szerk.): *Women, theFamily and DivorceLawsinIslamicHistory*, Syracuse University Press,2006, 123-141.o.

korlátozottan cselekvőképese és cselekvőképtelenek házasságkötése volt. A hanafita iskola szerint az elmebeteg szülei által köthettek házasságot.⁴³ A *sharia* szabályai ezzel megegyeztek. A változást a HAK hozta, melynek értelmében a mentális problémákkal küzdő emberek önállóan nem köthettek házasságot. A bíró beleegyezése esetén azonban külön kérésre a házasság megköthető volt. Arra vonatkozó jogszabály azonban, hogy milyen mentális betegségek esetén volt ez engedélyezhető, nem volt. A bíró mérlegelésétől függött az engedély megadása, aki pedig a körülményektől függően döntött (pl. megadta beleegyezését a mentálisan beteg állapotos nő esetén).⁴⁴

A HAK megváltoztatta a gyám évszázados jogi szabályozását is. A *sharia* szabályozása szerint, ha nem lenne közeli férfi rokon, a gondnoksági, gyámsági jogokat az anya és a nagymama vették át. A HAK eltávolította ezt a szabályozást a jogrendszerből és szűkítette azon emberek körét, akik gyámok, gondnokok lehetnek. Ennek értelmében gyámok, gondnokok csak egyenes ági férfi rokonok lehetnek.⁴⁵

4.3. A házassági szerződésekre vonatkozó módosítások. A HAK 37. cikkelye értelmében a kormánynak minden házasságot ellenőrzése alatt kell tartania és megfelelő módon kell szabályoznia. A házassági szerződési nyilatkozatot a HAK szabályaival első ízben tették hivatalossá. Az ottomán időkben a házassági szerződést a bíró, vagy a kormányzó előtt kellett megkötni, de szinte lehetetlen volt ellenőrizni az itt megkötött szerződéseket. A jogalkotó hiába próbálta bevezetni a házasságkötés regisztrációját, az enélkül kötött házasságok változatlanul érvényesek maradtak.

A HAK értelmében a házasulandó nőknek és a férfiaknak először meg kellett szerezniük a személyazonosító irataikat a helyi tisztségviselőktől. A személyre vonatkozó adatoknak ki kellett terjedniük arra, hogy az illető rendelkezik-e teljes körű házassági engedéllyel és milyen követelményeknek (pl. vallási) kell megfelelnie a házasságkötéshez. Ezeket az azonosító iratokat, valamint a személyi igazolványokat és információkat az egyéneknek át kellett adni a helyi bírónak. Ha a szülők nem adták meg az engedélyt, a bíró megidézte a szülőket, hogy meghallgassa a kifogásukat. Ha a szülők kifogással éltek a dokumentumokat össze kellett vetni a helyi köztisztviselő által felekről vezetett nyilvántartással. Ha az azonosító okmányokkal kapcsolatban merült fel érvényes probléma merült fel, a bíró elutasította a házasságkötésre irányuló igényt.⁴⁶ Ha nem volt érvényes probléma, a házassági szándék kinyilatkoztatását rögzíteni kellett. Ha az egyik fél élt máshol, a házassági szándékre vonatkozó nyilatkozatot ott is meg kellett tenni,

⁴³ John L. Esposito-Natana J. DeLong-Bas: *Women in Muslim Family Law*, Syracuse University Press, 2001, 16. o.

⁴⁴ Madeline Zilfi (szerk.): *Women in the Ottoman Empire: Middle Eastern Women in the Early Modern Era*, Brill, 1997, 47-67. o.

⁴⁵ Darina Martykánová: *Matching Sharia and 'Governmentality': Muslim Marriage Legislation in the Late Ottoman Empire*, 2008.
<http://www.clio.world.net/onlread/6/09.pdf>

⁴⁶ Karen Kern: *Imperial Citizen: Marriage and Citizenship in the Ottoman Frontier Provinces of Iraq*. Syracuse University Press, 2011, 120-132. o.

illetve 10 napon belül be kellett bemutatni a papírokat és a szándéknnyilatkozatot az ottani helyi köztisztviselőnél is. A nyilatkozatot ez idő alatt letétbe kellett helyezni a bíróságon, valamint a pár lakóhelye szerint illetékes egy nyilvános hivatalban. Ha bárki bármilyen kifogással élt, a bíróság döntötte el, elegendő-e az ok a házasságkötés megakadályozásához. Ha nem volt kifogás, vagy nem volt elegendő, a házassági szerződés és szertartás is megkötethetett, illetve megtörténhetett, akár a bíróság előtt is. Ha a házasságot máshol kötötték meg, nem helyi hivatalban, vagy bíróságon, akkor a bírónak ki kellett jelölni egy képviselőt, hogy az tanúsítsa a házasság megtörténtét. Ennek a személynek köztisztviselőnek kellett lennie, egy tanárnak vagy egy imámnak, vagy legalábbis olyan személynek, aki tiszteletben tartotta a helyi lakosság érdekeit és törvényeit. A képviselő a bíróság számára készített egy összefoglalót a házassági szerződésről és megküldte a bíróságnak, majd egy nyilvántartó hivatalnak. Ez a nyilvántartás tartalmazta a házasság neveit, a tanúkat és a bíróság képviselőjének nevét.⁴⁷

Az Ottomán Btk. 200. cikkelye a házasság regisztrációjának elmaradása esetére nem írt elő semmilyen szankciót, amely a feleket erre kötelezhetné. Kizárólag pénzbírságot szabtak ki. Először a HAK rendelkezései tartalmaztak erre vonatkozó büntetést, melynek értelmében 6 hónap elzárásra volt kötelezhető az, aki nem tett eleget a házasság megkötésére és regisztrációjára vonatkozó szabályoknak. Ugyanazok a szabályok léptek életbe az imámok tekintetében is, akik erre vonatkozó engedély nélkül tanúskodtak házassági szerződés megkötésénél.⁴⁸

A HAK egyik legnagyobb újítása az volt, hogy nem csak a házasságkötést, hanem a válást is regisztrálni kellett annak érvényességéhez. A férfinak 15 nappal a válást követően annak érvényessége érdekében be kellett jelenteni annak tényét a nyilvántartó hivatalnak. Az ezzel ellentétes magatartás következménye akár elzárás is lehetett.

4.4. A felek, a házassági nyilatkozatok és a tanúk. A HAK35. cikkelye ismertette, hogy a házasság milyen aktussal válik érvényessé. "*A házasságkötés érvényes lesz a két fél akár képviselőjén keresztül egyidőben kifejezetten erre irányulóan kinyilvánított szándékával.*" Ezzel a szabályozással a HAK az Ottomán birodalom korábbi házassági szabályait módosította, melynek értelmében érvényes volt az a házasságkötés, melyet a felek nevében, azok beleegyezése nélkül kötöttek. Ezt egyébként függő házasságnak nevezték, amíg a két fél hozzájárulását meg nem kapták. A HAK ezt a házasságkötési módot nem említi, így úgy tekinthetjük, hogy 1917-től ilyen módon érvényesen házasságot kötni nem lehetett.

A HAK 36. cikkelye foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy milyen időpont tekinthető a házasságkötés időpontjának: a házasságkötésre vonatkozó akarat kinyilvánításával, a házassági szerződés megkötésével, vagy annak a regisztrációjával? Ez a cikkely egyértelműen kimondja, hogy a felek érvényes

⁴⁷ Hamidullah Muhammad: *Introduction to Islam*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara, 1997, 22-27.o.

⁴⁸ Tuğrul Ansay Family Law in: Tuğrul Ansay - Don Wallace *Introduction to Turkish Law* WoltersKluwer, 119-135.o.

házasságot abban a pillanatban kötnek, amikor mindkét fél nyilvánította házasságkötési szándékát és ennek pillanatában nem merült semmilyen érvényes kifogás. Ekkor a házasságkötés következményei beállnak és válás esetén érvényes házasságként tekintenek rá. A 36. cikkely azt is ismerteti, hogyan kell egy házassági szándéknyilatkozatot megtenni: "*A házassági ajánlat elfogadása és a házasság kezdete csak tiszta és érthető nyilatkozatok megtételével érheti el célját és lehetséges.*" A hanafita iskola szerint a nyilatkozattétel során használt szavak nem számítanak. A házasság lehet érvényes a szó közvetlen említésével, vagy arra való utalással is. A HAK 36. cikkelye, egyben a shafiita jogiskola indoklása szerint a házasságkötésre irányuló nyilatkozat csak akkor fogadható el, ha a szándéknyilatkozatok egyértelműen meghatározhatóak, tehát a házasság szó ebben elhangzik, és nem közvetve történik rá utalás.⁴⁹

Sajnos, a tanúkra vonatkozó szabályok már nem ilyen egyértelműek. A 34. cikkely megalkotása körül nagy vita alakult ki, hiszen meglehetősen nagy értelmezési szabadságot ad e körben a jogszabály. A szabályozás értelmében a házasságkötéshez két tanú jelenléte szükséges, az állam képviselőit pedig további tanúknak kell ellenőrizni. Az azonban nem egyértelmű, mit ért a jogalkotó "két tanú" alatt. A *sharia* és a hanafita jogiskola szerint ugyanis egy férfi és két nő ugyanolyan értékű tanú, mint két férfi. Ha két férfi, vagy két nő elegendő a tanúságtételhez, akkor a HAK nem felel meg az iszlám jognak. A közmegegyezés szerint a két tanú alatt két férfit kell érteni.

A HAK harmadik fejezete szabályozza a házasság megkötéséhez szükséges törvényi egyenlőséget (*Kafâ'ah*). A hanafita iskola azt állítja, hogy a házasságban származás, iszlám elfogadása, munka, jólét és szabadság tekintetében a férfinak egyenlőnek kell lennie a nővel. A *sharia* szerint az ilyen értelemben vett egyenlőség az érvényes házasságkövetelménye. Ha hiányosság van ezen a területen a nő, vagy a családja kezdeményezheti a házasság felbontását. A HAK csökkenti azon területek számát, ahol az egyenlőség elő van írva. A HAK szerint az egyenlőség kötelező előfeltétele a házassági szerződésnek két területen: a tulajdon és az üzlet területein. Az *egyenlőség a tulajdonban* kitétel jelentése szerint a nő készpénzhozományt (*Mahr-imu'ajjal*) ad, a férfi pedig eltartja a nőt. *Egyenlőség a foglalkozásban* azt jelenti, hogy az üzletben a férfi és a nő gondnoka vagy gyámja egyenrangú felek. Az egyenlőség kitévelt egyéb területeken nem használták túl gyakran és a HAK nem is érzik szükségét, hogy külön kiemelje. Az alapvető jogok tekintetében az egyenlőség és a szabadság különösen a 20. században nem volt kérdés. Ugyanez mondható el a jámborságról és tiszteletről a házasságban, amelynek hiányát a nyugatosok és a török nacionalisták kritizálták.⁵⁰ A HAK 73. cikkelye a felek kötelességeit taglalja: "*A férjnek a feleségével megfelelően kell bánnia, aki pedig cserébe engedelmességgel tartozik, ha a férj kérése megfelelő.*" Ezek azonban olyan általános szabályok voltak, amelyek a történelem bármely

⁴⁹ TourajAtabaki: *The State and theSubaltern: Modernization, Society and theStateinTurkey and inIran*. IB Tauris, 2005, 185-197.o.

⁵⁰ MuttahhariAllamahMurtaza: *Woman and herRights*. IslamicSeminaryPublications, 1992, 32-47.o. http://www.iranchamber.com/personalities/mmutahhari/works/woman_rights_islam.pdf letöltés ideje: 2016.05.10.

időszakában megtalálhatóak bármely iszlám jogi könyvben.⁵¹

4.5. Egynél több feleség (Ta'addüd-üzawjcat). Az egyik legfontosabb kérdés a házassági szerződés kapcsán a poligámia kérdése volt. Az ezzel kapcsolatos viták az iszlamisták és a török nacionalisták között a jogszabály megalkotása idején meglehetősen túlfűtötten alakultak. A Tanács keretében sem volt e tekintetben egyetértés. A HAK 38. cikkelye végül úgy rendezte a vitát, hogy ellenkező megállapodás hiányában a férfi nem vehet el második asszonyt csak az elsőtől való válást követően. A házassági szerződésben pedig a nő kérheti egy cikkely beiktatását, melynek értelmében megtilthatja a férjnek, hogy egy második nőt is feleségül vegyen. A Tanács úgy vélte, hogy a nő csak így védheti meg magát a poligámiával szemben. A törvény indoklása szerint a fent említett feltétel a szerződésben elégséges kifogás lehet a poligámia megelőzéséhez és nincs szükség a külön törvényi tiltásra. A HAK ennél fogva nem is tiltja kifejezetten a többnejűséget.⁵²

4.6. A házasság vagyoni jogi következményei. A hozomány (Mahr) kapcsolatos jogszabályokkal a 6. rész 1. fejezetében találkozhatunk. Ebben a kérdésben a korábbi szabályokhoz képest több változás is történt. Az első a hozomány összegének minimalizálása volt. A hanafita jogiskola szerint a hozomány minimális összege 10 dirhem volt. A HAK 80. cikkelye értelmében, - mely elutasította a hanafita jogiskola nézeteit és helyébe a hanbalita iskola nézeteit illesztette - a hozomány összegét a felek kölcsönös megállapodása határozza meg, melynek összege tekintetében nem voltak korlátozások.⁵³ A hozomány összegének maximuma tekintetében a korábbi *Tanzimat* szabályok 4 vagyoni csoportra osztották a lakosságot és mindegyik tekintetében más limitet vezettek be. A HAK nem alkalmazta ezt a szabályt, nem is tért ki rá. Egy másik változás, amit a HAK érintett, a hozomány összegében történő egyet nem értésre vonatkozott. A hanafita iskola szabályainak értelmében a nézeteltérés esetén a *Mahr-imisl*-t, azaz a „megfelelő” hozományt kellene fizetni. Ez egy meglehetősen szubjektív fogalom volt, hiszen ezt a fajta hozományt a feleség akkor is kapta, amikor a házassági szerződés kifejezett megkötést tartalmazott arra vonatkozóan, hogy a feleségnek nem jár hozomány. Ilyenkor a feleség apjának női családtagjai pl. lánytestvér által kapott hozomány mértéke volt az irányadó. A *sharia* szerint ennek az összegnek nem haladhatja meg az 500 dirhemet. A HAK azonban azt mondja ki, hogy abban az esetben, ha nincs egyetértés a megfelelő hozomány tekintetében, a férj szava

⁵¹ Armstrong Karen: *Islam*. The Modern Library, 2000, 23-25.o.

⁵² Elisabeth Brownson: *Gender, Muslim Family Law and Contesting Patriarchy in Mandate Palestine 1925-1939*. Dissertation for Degree Doctor of Philosophy in History, 2008.
https://books.google.hu/books?id=ovV5oNUHLsEC&pg=PA52&lpg=PA52&dq=polygamy+in+ottoman++family+law&source=bl&ots=Iqrqa8bBxn&sig=LpoFp6ULPVtkd_ja_GzycwugVls&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwiOsJ7EgIzNAhXybZoKHYYHrCUAQ6AEIMDAD#v=onepage&q=polygamy%20in%20ottoman%20%20family%20law&f=false

⁵³ David Forte: *Studies in Islamic Law*, Austin & Winfield Publishers, 1999, 123-144. o.
http://www.davidfriedman.com/Academic/Course_Pages/Legal_Systems_Very_Different_13/final_pa pers_06/ottoman/ottoman_legal_system.html#Heading202_65.lj

döntő (87.cikkely).⁵⁴

4.7. Semmis (*Fâsid*) és érvénytelen (*Bâtil*) házassági szerződések. A HAK negyedik fejezete foglalkozik a semmis és az érvénytelen házasságokkal. Az iszlám jog szerint, ha bármelyik *in'iqâd*(egyenlőségi) követelmény vagy házassági feltétel hiányzik, a házasság érvénytelen. A *sharia* és a Hanafi iskola nem szabályozta egyértelműen mi a semmis és mi az érvénytelen házasság. Az iskola szerint ennek eldöntése külön mérlegelés tárgyát képezi. Például a házassági engedéllyel nem rendelkezők által kötött házasság érvénytelen. Az együttesen jelen nem lévők által konszenzussal kötött házasság semmis. A HAK⁵⁵ezen a téren egyik leginkább figyelemre méltó változtatása a semmis és érvénytelen házasságok közti különbségtétel volt. Kifejezetten semmisnek minősítette az erőszakkal (*aikrah*) megkötött ún. kényszerházasságokat. Egészen a HAK-ig az Ottomán birodalomban az erőszakkal kötött kényszerházasság érvényesnek számított. A HAK semmisnek nyilvánította őket.

5. A HAK hatása a török polgári jogra

Az I. világháború után egy polgári jogi bizottságot állítottak fel, amelynek tagjai egy hosszú, kemény munka után elkészítettek egy családi jogi javaslatot, amely nagyon hasonló volt HAK-hoz. A legtöbb nagy kérdést, mint pl.: a többnejűség és a válás ugyanúgy szabályozták, mint a HAK, ezért a javaslatot végül visszavonták. Másodszor, 1924-ben új Bizottság jött létre. Ebben már nyíltan kijelentették, hogy a családjogi, illetve polgári jogi szabályozást teljesen új, európai alapokra kell helyezni. Ez a bizottság készített egy családjogi javaslatot, mely 142 cikkelyből állt. Bár ez a javaslat szintén erős hasonlóságot mutatott a HAK-kal, mégis elmondható, hogy számos új döntést vezetett be. Néhány példa az ilyen változásra: a válás joga egyaránt megillette a nőt és a férfit. A monogámia alapvető szabálya lett a házasságnak, kivéve, ha a feleség engedélyezte a férje számára, hogy feleségül vegyen egy második feleséget. A muszlimokra és nem muszlimokra vonatkozó eltérő szabályokat megszüntették.

Ezekkel a módosításokkal a javaslat valahol a nyugati szabályok és az iszlám jog között helyezkedett el, de ezt a javaslatot is visszavonták, mert a döntéshozók teljesen harmonizálni akarták a török jogrendszert az európai joggal. Végezetül az új török polgári jogi törvényt az 1917. évi családjogi törvény nem érintette, mert teljes mértékben a svájci jogot adoptálták.⁵⁶

A HAK volt az első Csjt. az iszlám világban. Ezt használták számos iszlám országban (Libanonban, Szíriában, Palesztinában és Jordániában). A törvényt

⁵⁴ Karen Kern: *Imperial Citizen: Marriage and Citizenship in the Ottoman Frontier Provinces of Iraq*. Syracuse University Press, 2011, 87-92.o.

⁵⁵ <http://referenceworks.brillonline.com/browse/foreign-law-guide>

⁵⁶ Karen Kern: *Modern Family Law in the Ottoman Empire 1800–Present*, 2008 in: Suad Joseph (szerk.): *Encyclopedia of Women & Islamic Cultures*. Brill, 2016.
http://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopedia-of-women-and-islamic-cultures/law-modern-family-law-1800present-ottoman-empire-EWICCOM_00353b

Szíriában 1953-ban törölték el, hasonlóan Jordániához. Libanonban ma is ezt használják.⁵⁷

A HAK egyértelműen modern európai értékek mentén fogalmazódott. A házasságkötési alsó korhatár bevezetésével megakadályozták, hogy a lányoknak nagyon fiatal korban nehéz életkörülmények között kelljen felelősséget vállalniuk. A regisztrációs szabályok előírásával pedig a nőket az alsó korhatár és a hozomány tekintetében is védelem illette. A HAK azt is szabályozta, hogy a kényszerházasság és kényszerválás semmis, így a nők védve voltak az ellen, hogy olyan életet éljenek, amelyet nem választottak. A HAK új szabályozása lehetővé tette a nőknek, hogy egy olyan egy záradékot helyezzenek a házassági szerződésbe, amely megtiltotta, hogy a férjük engedélyük nélkül elvegyen egy másik nőt, miközben még mindig házasok.

A törvény azonban egyes témákkal egyáltalán nem foglalkozott, így például a gyermekelhelyezés és gyermektartás kérdéseivel, valamint a gondnokság alá helyezés kérdésével. A rendelet inkább a meghozatal idején értelmiségieket foglalkoztató aktuális kérdéseket rendezett. Az I. világháború súlyos következményei miatt a nők még intenzívebben élték meg jogaik csorbulását. Sajnos az a tény, hogy több irányzat befolyása mellett keletkezett a jogszabály súlyos kritikáknak és állandó támadásnak tette ki a HAK-ot. Néhányan túl reformernek találták, néhányan pedig azért bírálták, hogy nem ment elég messzire. Emellett sok nő nem is ismerte ebben az időben a jogszabály adta lehetőségeit, a jogait, hiszen a nők kis számához jutott el az információ, főleg azokhoz, akik a nagyvárosokban éltek és az ottani információs központokat látogatták.⁵⁸

⁵⁷ Természetesen ezt a törvényt csak a szunniták használták a nem-muszlimok és síiták különböző szabályozás alá estek.

⁵⁸ Bock Gisela: *Women in European History*. Wiley-Blackwell, 2002, 100-105. o.